

Голобуцький В.А.

*Историк українського казачества,
спеціаліст по економічній історії України
г. Київ, Україна*

[Біографія](#)

Епілог

(глава з книги «Гомін, гомін по діброві»)

Було колись в Україні - ревіли гармати;
Було колись - запорожці вмiли панувати.
Панували, добували і славу і волю, -
Минулося: осталися могили по полю.

Тарас Шевченко

Коліївщина мала великий вплив на посилення боротьби між самого запорозького козацтва - 26 грудня почалося повстання в самій Січі. Вночі сіромахи ввірвалися у військову пушкарню, захопили литаври і вдарили на сполох. Збіглися козаки і почали громити будинки старшини й інших багатіїв. Сам кошовий Петро Калнишевський, наспіх переодягнувшись у чернецьку рясу, ледве втік через горище свого будинку в Новосіченський ретраншемент укріплення за три кілометри від Січі, де стояла залога царського війська. Решта старшин шукала порятунку в дніпровських плавнях та луках. Січ опинилася в руках козаків. Прибігши до ретраншементу, Калнишевський запевнив коменданта, що сіромахи хочуть винищити всю старшину. Зібравши навколо себе заможних козаків і діставши від коменданта підмогу, Калнишевський розпочав стрілянину по Січі з гармати. Тільки з великими труднощами йому вдалося вдертися в Січ. Повстанці зазнавши великих втрат, відступили в плавні. Вони не склали зброї і ще довго боролись із

своїми ворогами. Перелякані старшини просили царський уряд відрядити на Запорозжя постійну залого з двох армійських полків, щоб втихомирити козаків.

Тим часом почалася війна Росії проти Туреччини (1768-1774 рр.). Становище трудячого люду в країні у зв'язку з війною дуже погіршало. Посилився кріпосницький і національний гніт, зросла дорожнеча, злидні, а разом з тим і незадоволення народу. Селяни, як і раніше, тікали в козацькі краї. 1773 року на далекому Яїку почалася найбільша в історії нашої країни селянська війна під проводом донського козака Омеляна Пугачова. До повсталих селян і козаків приєдналися пригноблені народи окраїн - башкири, татари, мордва. Селянське військо прямувало на Москву. До смерті налякані поміщики і сама цариця збиралися тікати за кордон.

Селянська війна знайшла неабиякий відгук і на Україні, зокрема на Запорозжі, де знову почалися заворушення. Довідавшись про це, російські селяни говорили: «Помагай їм, Боже, українські козаки люди добрі і, напевно, з теперішніми поміщиками зроблять те ж саме, що колись зробили з польськими панамі». Справді, запорозькі козаки почали зганяти з своїх земель поміщиків, які туди вдиралися, і різних військових поселенців. Вони руйнували царські укріплення, нападали на армійські команди, що йшли з фронту на придушення селянської війни, вбивали офіцерів. Гнів козаків обернувся і проти своїх старшин.

Щоб розв'язати собі руки для боротьби з повсталим селянством, цариця поспішила укласти мир з Туреччиною. Війська з турецького фронту наказано було негайно перекинути на придушення повстання. Наприкінці літа 1774 року з селянською війною було в основному покінчено. Почалася кривава розправа з народом. Тисячам селян стяли голову без суду. Трупи страчених довго гойдалися на шибеницях, поставлених на роздоріжжях. Такі ж шибениці пливли на плотях униз по Волзі. В країні ще більше посилився кріпосницький і національний гніт.

Жорстокої помсти від кріпосників зазнало і трудове козацтво. Особливо суворо розправився царизм із запорозькими козаками. Запорозжя понад два століття було вогнищем боротьби проти кріпацтва. Запорозькі козаки завжди підтримували своїх братів - повсталіх російських селян і козаків. Так було під час усіх повстань - і Болотникова, і Разіна, і Булавіна, і Пугачова.

Ось чому, як тільки скінчилася війна з Туреччиною і царське військо почало повертатися з фронту, генералу Текелію було наказано несподівано зайняти Січ і розігнати запорозьке козацтво. Наприкінці травня 1775 року царське військо вступило на Запорозжя і рушило на Січ.

Чутка про намір цариці зруйнувати Січ викликала страшенне обурення серед козацтва. Сіромахи пропонували стати на захист Запорозжя - дати відсіч війську Текелія. В пісні, яку склали незабаром після цих подій, говориться про те, що сірома звернулася до кошового отамана із словами:

Благослови ти, наш батьку, нам на башти спіти.
Щоб не впустити москалів та Січ руйнувати.
Москаль стане з тесаками, а ми з кулаками;
Нехай слава не загине поміж козаками!

Але заможне козацтво сподівалося, що за послух перед урядом воно здобуде царську ласку і збереже, а може і збільшить свої маєтки. Тому кошовий, за словами пісні, так відповів сіромахам:

Не дозволю, милі браття, вам на башти стати:
Однакове християнство - грішно вигубляти.

5 червня частини генерала Текелія зайняли Січ. Запорозьке козацьке військо оголосили розпущеним, а козакам наказали залишити Січ. Військові клейноди було відібрано, а січові укріплення зруйновано. Запорозькі землі, густо політі кров'ю і потом трудового козацтва уряд почав щедро роздавати російським і українським поміщикам. Останні заходилися обертати козаків і посполитих на своїх кріпаків. Рятуючись від кріпацтва, багато запорозжців утекло на Дунай і незабаром заснувало там так звану Задунайську Січ.

З серпня 1775 року було видано царський маніфест. Катерина II сповіщала, що «Запорозьку Січ уже вщент зруйновано, а з нею навіки знищується и сама назва запорозьких козаків». З болем і гнівом зустрів народ цю смутну звістку. Зруйнування Січі

було зловісною ознакою нового посилення кріпосницького і національного гноблення.

Народ у своїх піснях проклинав царицю і поміщиків:

Катерино, вража мати, що ти наробила?

Край веселий, степ широкий та й занастила...

Вже минуло майже два століття, як не стало Запорозької Січі. Та пам'ять про неї живе й вічно житиме в серці нашого народу. Запорозьке козацтво протягом віків самовіддано боролось проти кріпосників і чужоземних загарбників. Його непримиренність до поневолювачів і героїзм будили й підтримували в народі надію на визволення й запалювали наступні покоління на боротьбу за кращу долю трудового народу.

Источник: Голобуцький. В.О. Гомін, гомін по діброві: історичні розповіді про запорозьких козаків. - Дніпропетровськ: Січ, 2003. - 207 с.

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «У панському ярмі»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Поява козацтва»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Запорозька Січ»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Повстання»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Козаки на Січі»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Северин Наливайко»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «На суші і на морі»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Тарас Трясило»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Кодацька фортеця»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Провісник бурі»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «За возз'єднання»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «На варті»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Бурхливі часи»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Нова Січ»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Гайдамаки»\)](#)

Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві (глава «Епілог»)

Перевод в електронний вид: Бутенко О.П.

На нашем сайте Вы можете узнать больше о казачестве:

- [Казачество](#)
- [Эпоха казачества](#)

[В случае использования материалов этого сайта активная ссылка на сайт обязательна](#)